

Asia: VN/25525/2023

Luonnos valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma)

Lausunnonantajan lausunto

Saate lausunnolle ja/tai koko periaatepäätösluonnosta koskevat yleiset huomiot

-

LUKU 3.1 Edistämme äänestysaktiivisuutta

Yleiset huomiot

Olisi tärkeää varmistaa, että vaaleissa on ehdolla eri taustoista tulevia ja nuoria ehdokkaita. On tärkeää huomioida tukirakenteita ja tapoja, kuinka nuoria kannustetaan ehdokkaiksi, kun tiedetään, että osallistumiskynnystä nostaa esimerkiksi verkossa tapahtuva vihapuhe tai maalittaminen.

Tavoitelinjaus 1: Etsimme keinoja lisätä erityisesti nuorten äänestysaktiivisuutta sekä tasoittaa väestöryhmien ja alueiden välillä havaittuja eroja äänestysaktiivisuudessa ja pysäyttää eriytymiskehitys.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- ymmärrettävä ja saavutettava vaalitiedotus ja -viestintä,
- äänestyspaikkojen saavutettavuuden ja esteettömyyden varmistaminen,
- kuntien kannustaminen kuulemaan nuoria ja huomioimaan eri ikäryhmiä äänestyspaikkojen sijoittelussa,
- yhteistyö kansalaisjärjestöjen ja muiden keskeisten sidosryhmien kanssa erityisesti ensi kertaa äänestävien nuorten aikuisten ja muita heikommassa asemassa olevien äänioikeutettujen tavoittamiseksi.

-

Tavoitelinjaus 2: Lisäämme lasten ja nuorten mahdollisuuksia saada tietoa vapaiden vaalien merkityksestä ja harjoitella äänestämistä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- yhteistyö ja vuorovaikutus valtioneuvoston, hyvinvointialueiden ja kuntien, kirjastojen, koulujen, oppilaitosten ja kolmannen sektorin toimijoiden kesken,
- lapsi- ja nuoriystävällisen, saavutettavan, ymmärrettävän ja puoluepoliittisesti neutraalin tiedon tuottaminen ja viestintä vaaleista, eri hallintotasojen tehtävistä, puolueiden arvoista ja äänestämisestä niissä kanavissa missä lapset ja nuoret viettävät aikaansa ja osana demokratiakasvatusta.

-

LUKU 3.2 Vahvistamme lasten ja nuorten osallisuutta

Yleiset huomiot

Mediakasvatusseuran näkökulmasta on erittäin kannatettavaa, että demokratiaohjelmassa otetaan huomioon jo olemassa oleva linjausviitekehikko, kuten Kansalliset mediakasvatuslinjaukset. Medioituneessa yhteiskunnassa mediat (mm. journalismi sekä uudet mediat) tarjoavat lapsille ja nuorille oleellisen tilan yhteiskuntaan osallistumiseen. Mediakasvatus on keino vahvistaa edellytyksiä demokratian vahvistamiselle medioituneessa yhteiskunnassa. Sen avulla voidaan lisätä ihmisten osallisuutta ja aktiivista kansalaisuutta mutta myös ehkäistä ja vähentää siihen liittyviä riskejä.

Mediakasvatusseura muistuttaa, että demokratiaohjelman osallisuusnäkemys on kapea ja sivuuttaa pitkälti lasten ja nuorten arkisemmat ja epämuodolliset osallistumisen tavat. Mediat tarjoavat lapsille ja nuorille pääsyn moninaiseen ja -ääniseen yhteiskunnalliseen keskusteluun sekä keinon myös osallistua siihen. Tämä kuitenkin edellyttää, että lapsilla ja nuorilla on riittävät valmiudet, taidot, tietämys sekä käsitys itsestä demokraattiseen osallistumiseen. Tästä näkökulmasta demokratian vahvistamiseksi on pyrittävä välttämään mediakasvatustoimintaan (kuten kansalaisjärjestöjen toiminnan edellytyksiin) vaikuttavat heikennykset. Median roolin korostuessa on edelleen kehitettävä ihmisten oikeuksia yhdenvertaiseen mediakasvatustoimintaan osallistumiseen. Median kenttä muuttuu nopeasti ja siihen sisältyy myös monia demokratiaa haastavia piirteitä ja ilmiöitä, kuten polarisoiva vihapuhe ja disinformaatio.

Muodollisten osallistumistapojen lisäksi on tärkeää sekä vahvistaa olemassa olevia keinoja edistää monipuolista demokraattista osallistumista arjen tason sekä etsiä aktiivisesti myös uusia keinoja. Tässä esimerkiksi mediakulttuurilla on iso merkitys. Lisäksi Mediakasvatusseura korostaa, että jo nyt demokraattista osallistumista ja siihen liittyviä valmiuksia edistetään esimerkiksi kansalaisjärjestöjen toimesta, nuorisotyön piirissä sekä kirjastoissa. Näiden toimijoiden rooli olisi oleellista vahvemmin tuoda esiin demokratiaohjelmassa. Mikäli demokratian ja osallisuuden monimuotoisuutta ei tuoda

esiin ohjelmatasolla, on riski siihen, että käsitys näihin liittyvistä teemoista kaventuu myös toiminnan tasolla, joka siten lopulta heikentää demokratian edistämisen tilaa. Mediakasvatusseura muistuttaa globaalilla tasolla tunnistettavista kehityslinjoista, jotka osoittavat, että demokratia ei ole itsestään selvä asia vaan vaatii aktiivista ja monipuolista puolustamista, vahvistamista ja edistämistä yhteistyössä laajasti yhteiskunnan eri toimijoiden kesken.

Tavoitelinjaus 3: Vahvistamme kuntien ja hyvinvointialueiden nuorisovaltuustojen asemaa sekä yhteistyötä ja vuorovaikutusta muiden lapsia ja nuoria edustavien toimielinten, kuten oppilas- ja opiskelijakuntien, ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten parissa työskentelevien toimijoiden kanssa.

Nuorisovaltuustojen vaikuttavuutta on tärkeä vahvistaa. Kun valtuustojen tekemien ehdotusten eteneminen ja muutokset sekä sen käynnistämä keskustelu eivät palaudu pitkin prosessia takaisin nuorille, niin valtuustotoiminta tuottaa valtautumisen sijaan voimattomuuden ja turhautumisen kokemuksia. Nuorisovaltuustojen ehdotuksia pitäisi kuulla vahvemmin.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **kuntalain ja hyvinvointialuelain toimivuuden arviointi nuorisovaltuustoja koskevien säännösten osalta,**
- **tuki ja koulutus kuntien, hyvinvointialueiden sekä koulujen ja oppilaitosten henkilöstölle niin yleissivistävässä kuin ammatillisessa koulutuksessa.**

-

Tavoitelinjaus 4: Vahvistamme lapsi- ja nuoriystävällistä osallistumista ja kuulemista heitä itseään koskevissa asioissa.

Keskeisenä toimenpiteenä pitäisi nostaa seuraava seikka vahvemmalle sijalle, kuten omaksi kohdaksi. Lapsia ja nuoria täytyy aidosti kuulla eli huomioida heidän sanomansa ja palauttaa tämä kuulluksi tuleminen heille kokemuksena, että heidän näkemyksillään on ollut konkreettista vaikutusta. Sidosryhmäviestintä ei siten riitä heidän osallistumisen ja demokratiakasvatuksen edistämiseksi, eikä pelkkä lasten ja nuorten kuunteleminen. On tiedostettava ns. dialogipesun tilanteet, joissa lasten ja nuorten kanssa käyty dialogi ei aitoa heidän kuulemistaan vaan heidän näennäistä kuuntelemistaan.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **lasten ja nuorten kuulemisen ja osallistumisen merkityksen painottaminen avoimen lainvalmisteluprosessin kehittämisessä,**
- **viranhaltijoiden tukeminen ja kuulemis- ja vuorovaikutusosaamisen lisääminen,**
- **jo olemassa olevien lasten ja nuorten osallistumisen ja kuulemisen rakenteiden tehokkaampi hyödyntäminen valmistelussa ja päätöksenteossa,**
- **hyvien käytänteiden kokoaminen ja levittäminen,**

- osallistumis- ja kuulemistoimien vaikuttavuuden arvioinnin, mittaamisen ja seurannan kehittäminen sekä sidosryhmäviestintä osallistumisen tuloksista.

-

LUKU 3.3 Kehitämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyviä käytäntöjä

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 5: Vahvistamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen jatkumoa eri kouluasteiden välillä varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle ja tiivistämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen tason yhteistyötä, koordinointia ja seuranta.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen kehittämisen koordinoinnin ja seurannan kehittämistyö yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten toimijoiden, kuten Opettajankoulutusfoorumin, yliopistojen ja korkeakoulujen, Opetushallituksen sekä vapaan sivistystyön toimijoiden kanssa,
- mitattavissa olevan seurantatiedon kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevien, opetussuunnitelmien ja tutkinnon perusteissa määriteltyjen oppimistavoitteiden toteutumisesta varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja toisen asteen opetuksessa.

-

Tavoitelinjaus 6: Parannamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen sekä opetusmateriaalien ja -menetelmien laatua ja saatavuutta kansallisesti.

Tässä olisi hyvä huomioida myös mediakasvatus (ks. kohta 3 ja 12). Medialukutaito mainitaan mediakasvatuslinjausten (2019) lisäksi myös mm. hallitusohjelmassa: Opettajien valmiuksia kasvattaa oppilaita kriittiseen medialukutaitoon sekä tietoisuuteen kyberriskeistä vahvistetaan laajan yhteiskunnallisen resilienssin lujittamiseksi. Tämä ei kuitenkaan ole vain opettajien, vaan myös muiden kasvattajien tehtävä, niin formaalissa kuin non-formaalissa ympäristöissä (mm. nuorisotyö tai kohta 7). Lisäksi valtioneuvoston selonteko: Suomen digitaalinen kompassi (VALTIONEUVOSTON JULKAISUJA 2022:65) sisältää tavoitteita digitaalisiin taitoihin liittyen, joiden voidaan ajatella olevan osa mediataitoja:

TAVOITE 1: Suomi on digitaalisesti sivistynyt maa, jossa jokaisella on valmiudet digimaailmassa toimimiseen ja keskinäinen kunnioitus ja luottamus ovat korkealla tasolla.

Digitaalinen sivistys edellyttää tietoja ja osaamista, osallistumismahdollisuuksia sekä valmiuksia toimia aktiivisesti ja ilmaista itseään luovilla tavoilla ja turvallisesti digimaailmassa. Digitaalinen sivistys vastaa siihen, mitä pitää tietää, millä tavalla toimia ja miten osallistua, jotta päästään

digikompassin visioon siten, että ihmisten keskinäinen kunnioitus ja luottamus digitalisoituvaan yhteiskuntaan vahvistuvat. Digitaalinen sivistys on myös tieto- ja arviointikykyä ja empatiaa.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- jo olemassa olevien hyvien käytäntöjen, materiaalien ja menetelmien skaalaaminen ja levittäminen valtakunnallisesti varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle
- demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen käytännön toteuttamisvaihtoehtojen ja ratkaisumallien kehittäminen yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten sidosryhmien, kuten kolmannen sektorin toimijoiden, vanhempien ja muiden lähiyhteisötoimijoiden kanssa.

-

Tavoitelinjaus 7: Vahvistamme siviilipalveluskoulutukseen, kotoutumiskoulutukseen, monikieliseen yhteiskuntaorientaatioon sekä varusmiespalvelukseen osallistuvien tietämystä ja osaamista demokratiasta.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- siviilipalveluskoulutuksen, kotoutumiskoulutuksen ja monikielisen yhteiskuntaorientaation sekä varusmiespalveluksen opetussuunnitelmien ja -sisältöjen tarkastelu demokratia- ja osallisuusteemojen näkökulmista.

-

LUKU 3.4 Vahvistamme hyvän keskustelun ja mielipiteen vaihtamisen kulttuuria yhteiskunnassa

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 8: Parannamme monikanavaisia osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia erilaisten alueiden ja eri väestöryhmien, erityisesti lasten ja nuorten erilaiset osallistumisen edellytykset sekä haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret huomioon ottaen.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- uudenlaisten, valtakunnallisten osallistumisen ja vaikuttamisen keinojen ja rakenteiden kehittäminen ja testaaminen,

- jo olemassa olevien osallistumisen rakenteiden vakiinnuttaminen,
- digitaalisten vaikuttamiskanavien lapsi- ja nuorisoystävällisyyden parantaminen ja niiden tunnettuuden lisääminen,
- hallinnon ja kansalaistoimijoiden ratkaisukeskeisen kumppanuuden vahvistaminen erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien tavoittamiseksi sekä vuoropuhelun lisäämiseksi heitä koskevassa päätöksenteossa.

-

Tavoitelinjaus 9: Tuemme suoran kansalaisosallistumisen mallien kehittämistä ja dialogisten menetelmien käyttöönottoa päätöksentekoprosesseissa eri hallinnontasoilla.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- niin sanotun puntaroivan demokratian menetelmien, kuten kansalaisraatien tai -paneelien, sekä dialogisten menetelmien käyttöönotto valtioneuvoston strategisten linjausten valmistelussa ja osana olemassa olevia kuulemisen ja osallistumisen kanavia,
- kansallisten dialogien mallin jatkokehittäminen, dialogien toteuttaminen ja niiden tulosten parempi hyödyntäminen,
- paikallisesti ja alueellisesti kehitettyjen hyvien dialogikäytäntöjen ja -mallien levittäminen valtakunnallisesti,
- eduskunnan, hyvinvointialueiden ja kuntien kannustaminen puntaroivan keskustelun käyttämiseksi päätöksentekonsa tukena.

-

LUKU 3.5 Kehitämme paikallishallintoa ja varmistamme lähidemokratian toteutumisen

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 10: Seuraamme ja edistämme asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumista hyvinvointialueilla ja kunnissa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- hyvinvointialueuudistuksen vaikutusten arviointi asukkaiden ja palvelunkäyttäjien tosiasiallisiin osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksiin kunnissa ja hyvinvointialueilla sekä alueelliseen yhdenvertaisuuteen,
- alueellisen ja paikallisen demokratian kehittäminen ja osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen yhteistyössä eri toimijoiden kanssa.

-

Tavoitelinjaus 11: Tuemme demokratian ja osallistumisen näkökulmaa osana alue- ja paikallishallinnon johtamista ja päätöksentekoa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- hyvinvointialueiden ja kuntien välisen rajapinnan sekä ministeriöiden välisen työnjaon selkeyttäminen alueellisen ja paikallisen demokratian ja osallistumisen edistämiseen liittyen,
- asukkaiden osallistumisen tarkasteleminen johtamisen ja hallinnon kysymyksenä ja osana päätöksentekoa,
- tietopyynnön sekä kuntalais- ja hyvinvointialuealoitteen tunnettuuden, käytön ja kehittämisen selvittäminen,
- demokratiaosaamisen lisääminen julkisissa palveluissa.

-

LUKU 3.6 Kehitämme kansallista demokratiapolitiikkaa

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 12: Jatkamme kansallisen demokratiapolitiikan johdonmukaista kehittämistä perustuen demokratianäkemykseen, jossa perusoikeudet, sananvapaus, oikeusvaltioperiaate, hyvä hallinto, kansalaisten osallistuminen ja korruption kitkeminen nähdään tärkeinä, toisistaan riippuvaisina demokratian elementteinä.

Monissa tutkimuksissa on tullut esiin, että nuorten tiedonhaku ja uutisten lukeminen on murroksessa. Muun muassa Nuoret ja uutismediasuhde -tutkimuksesta käy ilmi, että Tiktok on 13–18-vuotiaiden selkeästi tärkein uutiskanava: sieltä uutisia seuraa lähes puolet ikäryhmästä. (Nuoret ja uutismediasuhde -tutkimus, Kantar Media Oy Uutismedian liiton toimeksiannosta, 2023) Uutisia siis luetaan sosiaalisen median kanavista ja tämä hämärtää tiedon luotettavuutta sekä ymmärrystä, mistä lähteistä tieto tulee ja altistaa näin informaatiovaikuttamiselle. Tämä vaikuttaa myös demokratiakäsitykseen ja mm. ymmärrykseen sananvapaudesta.

On tuettava erityisesti nuorten ymmärrystä luotettavista informaation lähteistä, mikä tukee laajemmin yhteiskunnan ja demokratian kehitystä. Informaationlukutaito ja tieteenlukutaito ja ymmärrys mm. laatujournalismin ja -median tärkeydestä, toimintalogiikoista ja miksi näitä tarvitaan demokraattisessa yhteiskunnassa on keskeistä.

Mielipiteiden ja tiedon erottaminen sosiaalisessa mediassa voi olla vaikeaa, tieto ei tavoita kaikkia ihmisiä tai tiedon oikeellisuudesta ei välitetä. On siis ensiarvoisen tärkeää vahvistaa kaikkien ihmisten luottamusta luotettaviin tiedontuottajiin. Monimuotoinen informaatiovaikuttaminen erityisesti vaalien aikana on tärkeä osata tunnistaa. Informaatiovaikuttaminen määritellään toiminnaksi, jolla pyritään järjestelmällisesti vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen, ihmisten käyttäytymiseen ja päätöksentekijöihin sekä sitä kautta yhteiskunnan toimintakykyyn. Nuoret sekä suomea toisena kielenä puhuvat ovat yksiä haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä. Nuorten kohdalla erityisesti ottaen huomioon heidän tietotaitonsa sekä ajallisen määrän, jonka he viettävät digitaalisen median parissa päivittäin.

Mediakasvatuksen avulla on mahdollista kasvattaa nuorten resilienssiä informaatiovaikuttamisen ja disinformaation vaikutuksille. Erialaisten informaatiovaikuttamisen keinojen tunnistaminen on tärkeä taito nyky-yhteiskunnassa, joka vähentää väärän ja harhaanjohtavan tiedon leviämistä. On hyvä tiedostaa, että on tahoja, joiden etu ja tarkoitusperät on rapauttaa ihmisten luottamusta journalismiin ja tieteeseen ja sitä kautta koko yhteiskuntaan ja demokratiaan.

Mediakasvatuslinjauksissa (Medialukutaito Suomessa : Kansalliset mediakasvatuslinjaukset Salomaa, Saara; Palsa, Lauri, 2019) tuodaan esiin, että merkityksellistä, hyvää elämää edistävät laaja-alaiset medialukutaidot ovat kaikille kuuluvia kansalaistaitoja ja niitä voidaan edistää laadukkaan, systemaattisen ja kattavan mediakasvatuksen avulla. Mediakasvatus pohjautuu sanan-, mielipiteen-, ilmaisun, ajattelun ja toiminnan vapauteen, ja sen avulla ihmisoikeuksiin sekä demokratiaan liittyviä tavoitteita myös edistetään.

Mediakasvatuksella voimme siten edistää demokratiataitoja sekä luottamusta yhteiskuntaan ja sillä tuetaan luotettavaan tietoon perustuvaa demokratiaa ja sivistystä. Hyvät mediataidot ovat osallisuuden ja vaikuttamisen tulokulman kautta tärkeä osa kansalaiseksi kasvamista.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **demokratiapolitiikan nykyistä tiiviimpi ja systemaattisempi koordinaatio suhteessa esimerkiksi hallinto-, tieto-, media- ja teknologiapolitiikkatoimiin,**
- **yhteistyö akateemisen tutkimuksen kanssa demokratiapolitiikan tietoperustan ja tietoperusteisen päätöksenteon vahvistamiseksi.**

-

Tavoitelinjaus 13: Vahvistamme kansallisen demokratiapolitiikan ja demokratian edistämistoimien vaikuttavuuden arviointia, seuranta ja läpinäkyvyyttä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- kansallisen demokratiaindikaattorityön kehittäminen,
- osallistuminen Suomen demokratian tilan arviointi- tai auditointityöhön yhteistyössä keskeisten sidosryhmien kanssa,
- hallituksen demokratiapoliittisista toimenpiteistä ja niiden vaikuttavuudesta viestiminen avoimesti, saavutettavasti ja läpinäkyvästi.

-

LUKU 3.7 Edistämme demokratiaa Euroopan unionissa ja kansainvälisesti

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 14: Edistämme demokratiaa ja ihmisoikeuksien toteutumista Euroopan unionissa ja kansainvälisesti, ja vahvistamme näin myös turvallisuutta, vakautta ja kriisinkestävyyttä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- demokratiatoimien jatkumon, hyvän hallinnon ja avoimuuden kehittämisen sekä vaaliturvallisuustyön syventämisen edistäminen EU:ssa,
- tietoisuuden lisääminen demokratian ja kansalaisyhteiskunnan tukemiseen suunnatuista EU-rahoituslähteistä kansallisesti,
- aktiivinen vaikuttaminen Euroopan neuvoston roolin kehittämiseen demokratiakysymyksissä,
- osallistuminen Team Europe Democracy -aloitteeseen,
- kehitysyhteistyömäärärahan kohdentaminen strategisesti demokratian, oikeusvaltion, ihmisoikeuksien ja kansalaisyhteiskuntien vapaan toimitilan tukemiseksi huomioiden erityisesti niin kutsuttujen tasapainottavien tai vastapainojen instituutioiden toimintaa.

-

Tavoitelinjaus 15: Tiivistämme Suomen kansainvälisen demokratiatyön koordinoitua ja kansainvälisten demokratiasuosituksen toimeenpanon seuranta kansallisella tasolla.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **valtioneuvoston kansainvälisten demokratia-asioiden koordinaatiojärjestelmän perustaminen,**
- **kansainvälisten valvontaelinten ja järjestöjen suositusten kansalliseen toimeenpanoon panostaminen.**

-

1 Tilannekuva: Demokratian tila kansainvälisesti ja Suomessa

Yleiset huomiot

-

Esitetty tilannekuva on ajantasainen, perustuu tutkittuun tietoon ja antaa kattavan kuvan demokratian tilasta kansainvälisesti ja Suomessa

3

Tilannekuva toimii hyvänä taustoitukseksi periaatepäätöksessä esitettyihin linjauksiin

3

2 Demokratiapolitiikka Suomessa ja Euroopan unionissa

Yleiset huomiot

-

3 Suomen osallistuminen kansainväliseen demokratiayhteistyöhön

Yleiset huomiot

-

Prusskij Christa
Mediakasvatusseura ry